

Tanulmány

Dévényi Anna

A magyar külpolitika a második világháború kitörésétől az ország német megszállásáig*

Az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús veresége és összeomlása következtében Magyarország egy európai középhatalom részállamából kisállammá vált. Korábbi hatalmi pozíciója mellett a trianoni döntés értelmében elvesztette lakosságának egyharmadát és területének kétharmadát. Az új magyar állam lehetőségeit a békeszerződés katonai és gazdasági vonatkozásai, az utódállamok ellenséges viszonyulása és az antanthatalmak csekély térségbeli érdekeltsege is behatárolták. A trianoni határokat az ország közvéleménye egyöntetűen igazságtalannak, elfogadhatatlannak és ideiglenesnek tartotta. Mindezen tényezők következtében a magyar külpolitikát a revízió igénye határozta meg, minden egyéb szempont e célnak rendelődött alá. Logikus, hogy revíziós törekvéseihez Magyarország a versailles-i békerendszer megváltoztatásában érdekelt hatalmaktól várhatott támogatást. A közös külpolitikai érdeket az 1930-as évek második felétől a gazdaságfejlesztés egyre jobban egymásba fonódó szempontjai is nyomatékosították, mind szorosabban Olaszországhoz és Németországhoz kötve az ország sorsát. A revíziós eredmények a függetlenség kockáztatásához vezettek, ami súlyos következményekkel járt. A magyar külpolitika mozgásteret azonban a „revíziós kényszer” nélkül sem lett volna sokkal szélesebb.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Teleki Pál külpolitikája

Kísérlet a fegyveres semlegesség fenntartására

A háború kitörése senkit nem ért meglepetésként. Teleki Pál miniszterelnök már 1939 nyarán megfogalmazta álláspontját a várható német–lengyel konfliktussal kapcsolatban, s ezt – a címzett megbotránkozását kiváltva – Berlinnel is tudatta. A magyar–lengyel baráti kapcsolatokra hivatkozva leszögezte, hogy hazánk egy ilyen akcióhoz a németeknek sem katonai, sem politikai támogatást nem nyújt. A magyar kabinet a kormányzóval egyetértésben 1939 szeptemberében is tartotta magát ehhez az állásponthoz, s nem engedett a német kérésnek, mely az újonnan visszacsatolt kárpátaljai területeken keresztül történő csapatszállítások engedélyezésére vonatkozott. Ellenben megnyitotta a határokat a lengyel menekültek (civilék és katonák) előtt, s ellátásukról is gondoskodott. A háború kitörésekor Magyarország deklarálta az ún. *fegyveres semlegesség* státuszát.

Teleki a külpolitikában további, óvatossági eredményekre, a nyugati kapcsolatok megőrzésére, a „nagyok” háborújából való kimaradásra és az ország függetlenségének megóvására törekedett. Csakhogy éppen a revízió megvalósítása volt az, ami veszélyeztette az összes többi. Teleki valószínűleg tisztában volt ezzel, ezért fontosnak tartotta, hogy az esetleges újabb területgyarapodást saját erőből, és ne német közreműködéssel valósítsuk meg. Az első világháborút követő események tapasztalatai Telekit is arra intették, hogy igyekezzen az ország haderejét megőrizni a Kárpát-medencei helyzet rendezésére, illetve a háború utáni, várhatóan kaotikus időszakokra. Ennek az elképzelésnek azonban nem volt reális alapja. Sem a magyar haderő potenciálja, sem az országban egyre erősödő német (és egyre gyengülő nyugati) érdekeltségek miatt. Erdély esetében a revízióról letenni nemigen lehetett, a kedvező nemzetközi helyzetet – a közvélemény nyomására és saját belpolitikai helyzetének megszilárdítása érdekében is – Telekinek ki kellett használnia, még német–olasz döntőbíráskodás mellett is. A második bécsi döntés aláírása (1940. augusztus 30.) után a miniszterelnök nem osztozott az ország (a közvélemény, a katonaság és a politikai vezetők jelentős részének) örömeiben, a területgyarapodás következményei jobban aggasztották. Ezek közé tartozott a második bécsi döntéssel együtt aláírt magyar–német kisebbségvédelmi egyezmény, mely a Volksbund néven ismertté vált, náci irányítás alatt álló szervezetet tette a magyarországi németiség kizárólagos érdekképviselői fórumává; engedélyezték a német csapatok átvonulását Románia irányába (a német jelenlét ettől fogva gyakorlatilag állandóvá vált az ország területén a Balkán felé tartó német csapat- és utánpótlás-szállítmányok miatt); ugyancsak az aggasztó körülményeket erősítette nem sokkal később a háromhatalmi

egyezményhez való csatlakozás is, ami lényegében a semlegesség feladását jelentette. Kényszerítő tényezőként hatott a külpolitikára a Hitler kegyeiért meginduló magyar–román vetélkedés a visszacsatolt területek megtartása, illetve visszaszerzése érdekében. Magyar részről a szorosabb elköteleződés lehangosabb szorgalmazói a hadsereg vezető köreiből kerültek ki. Telekinek komoly gondot okozott a katonák, és elsősorban a vezérkari főnök, Werth Henrik politizálása, mely lépten-nyomon kényszerhelyzetbe hozta a kormányt. A vitás kérdésekben a kormányzó gyakran a hatáskörét túllépő tábornok oldalára állt, ezért Teleki be is nyújtotta lemondását, de Horthy azt nem fogadta el.

Teleki célkitűzései közül csak az erdélyi revízió ügye teljesült (részben), és az sem úgy, ahogy a miniszterelnök elképzelte, azaz önálló magyar akcióként. 1941 folyamán pedig a többi célkitűzés – a „nagyok háborújából” való kimaradás és az angolszászokkal való kapcsolatok fenntartása – is sorra meghiúsult.

1940 októberében Olaszország megtámadta Görögországot, de a rosszul megszervezett akció kudarcot vallott. A Balkánon kialakult háborús helyzet hátráltatta Hitler tervezett keleti hadjáratát, ezért a Führer Görögország Jugoszlávián és Bulgárián keresztüli lerochanása mellett döntött, melyhez szüksége volt a délszláv állam német szövetségi rendszerbe való bevonására. Hitler a jugoszláv–magyar közeledés és a barátsági szerződés miatt Magyarországnak szánta azt a szerepet, hogy „megágyazzon” a németeknek Jugoszláviában, azaz hogy rávegye a balkáni államot a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra. Bár e közeledés célja eredetileg éppen a nyomasztó német szorítás lazítása volt (Jugoszlávia volt az egyetlen, a németekkel még nem szövetséges vagy általuk megszállt szomszédunk ekkor!), a dolog azonban visszafelé sült el. A jugoszláv kormány ugyan 1941. március 25-én aláírta a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást, de pár nap múlva nyugatbarát erők puccsal megbuktatták a kabinetet. Hitler ekkor döntött Jugoszlávia lerochanása mellett, s ebben Magyarország aktív részvételére is számított. A Délvidék visszacsatolásának lehetősége, az ottani magyarság megvédése (mind a szerb, mind a német csapatoktól), a németek visszautasításának következményeitől való félelem („kegyvesztettség”, revíziós eredmények veszélybe kerülése, szélsőséges esetben akár német megszállás) egyaránt a részvétel mellett szóló érvek voltak. Tudni lehetett ugyanakkor, és Teleki tudta is, hogy e lépés nemcsak a Harmadik Birodalom melletti még erősebb elköteleződést vonja maga után, de a brit hadüzenetet is. Hogy mentse a helyzetet, Teleki megpróbálta a magyar támadást „szalonképesé” tenni a nyugat számára. Ennek érdekében a következő tervet dolgozta ki: a magyar csapatok csak a jugoszláv állam *széthullása után* indulnak meg (ezzel ugyanis érvényét veszíti a jugoszláv–magyar örökbarátsági szerződés, s valóban csak április 11-én, a Független Horvát Állam kikiáltása után egy nappal indultak meg csapataink); a lehető

legkisebb haderővel vesznek részt a hadműveletekben, és a magyar katonai megszállás csak olyan területekre terjedhet ki, amelyek korábban a Szent Koronához tartoztak (ezt nem sikerült megtartani, mivel német kérésre a gyorshadtest alakulatai Száván túli akciókban is részt vettek). Végül azonban nem e gyenge lábakon álló mentségek miatt tekintett el Anglia a hadüzenettől és elégedett meg – egy időre – a diplomáciai kapcsolatok megszakításával. Bár Churchill híressé vált mondata, miszerint Telekinek egy üres helyet kell majd hagyni a háborút lezáró békekonferencián, valójában nem hangzott el hivatalos fórumon, de az igaz, hogy a miniszterelnök öngyilkossága enyhítette a magyar akció brit megítélését.

Bárdossy László külpolitikája

Kísérlet a németek bizalmának megőrzésére

Teleki utóda az alig pár hónapja külügyminiszterré kinevezett Bárdossy László lett. Megítélése a mai napig meglehetősen egyoldalú, legalábbis a tankönyvekben. A közhiedelemmel ellentétben ő sem volt a „nagyok” háborújába való bekapcsolódás híve, a Jugoszlávia elleni támadást, majd a Szovjetunió elleni hadjáratot is kényszerűségnek ítélte, amely elől nem lehet kitérni. Teleki „világtérképben gondolkodott”, és nem hitt a német győzelemben, Bárdossy azonban, aki inkább Európát tartotta szem előtt, egy megegyezéssel békét feltételezett, melynek eredményeképpen Közép-Európában megmaradt volna a német hegemonia. Bárdossy a „kétszer ad, aki gyorsan ad” elvét követve úgy látta, hogy a német kérések azonnali teljesítése jár a legkisebb áldozattal. Mivel sem rövid, sem hosszú távon nem bízott a nyugati hatalmak segítségében, így nem is igyekezett különösebben megtartani jóindulatukat.

A korszak több miniszterelnökéhez hasonlóan Bárdossy is úgy vélekedett, hogy ezeket a súlyos lépéseket a még nagyobb rossz elkerülése érdekében kell vállalni. Osztozott abban az illúzióban, hogy a lojalitás demonstrálásával – a hozzá hasonlóan gondolkodó kortársai szavajárása szerint – „kifogja a szelet a vitorlából” és ezzel a taktikával a hazai szélsőjobb követeléseit is semlegesítheti. Politikája egyik sarokkövének ugyanis – Telekihez és Kállayhoz hasonlóan – a német megszállás elkerülését tekintette, amit meggyőződése szerint a németek bizalmának megőrzésével lehet elérni. Úgy érezte, mindazért, amit ennek érdekében megtesz, személyesen (egyedül, akár a parlament és a kormányzó kihagyásával) kell vállalnia a felelősséget. A háború utáni népbírói perében magát valóban felelősnek tartotta a történelemért, de bűnösnek nem.

Ahogy Teleki, úgy Bárdossy is visszautasította a vezérkari főnök kritikáját a kormány külpolitikai vonalvezetését illetően, és a kormányzó segítségét kérte a katonai vezetés

megfékezéséhez. Werth Henrik 1941 május–júniusában három memorandumot is intézett a miniszterelnökhöz, amelyben a közlegő szovjetellenes német hadjáratban való részvételre szólította fel a kormányt. Bárdossy ezt határozottan visszautasította, és egyértelműen úgy foglalt állást, hogy e kérdésben nem szabad felajánlkozunk a németeknek. Kitarzott emellett a Barbarossa-hadművelet megindulása utáni napokban, sőt Kassa bombázása után is – néhány óráig. Ullein-Reviczky Antal (a miniszterelnök és a Külügyminisztérium akkori sajtófőnöke) emlékirataiból tudjuk, hogy a bombázás hírére Bárdossy első utasítása a teljes hírzárlat volt, hogy az ügyet ne lehessen *casus belli*ként felhasználni. Véleményét néhány óra leforgása alatt mégis megváltoztatta. Ez alatt az idő alatt tárgyalt a kormányzóval, és megkapta a hadsereg jelentését is. Nyilvánvaló volt számára, hogy az alaposabb kivizsgálás nélkül, sebtében készült jelentés nem feltétlenül az igazságot tartalmazza, de úgy vélte, a kiváló német kapcsolatokkal bíró vezérkar tájékoztatása a náci politikai vezetés szándékait tükrözi – akkor pedig meg kell adni, amit kérnek, mégpedig minél előbb... A hadiállapot beálltáról és az ún. Kárpát-(hadsereg) csoport azonnali frontra indításáról a döntést valójában Horthy hozta meg, a miniszterelnök pedig elfogadta azt. Kérdés, hogy azzal, hogy Bárdossy a kormányzó elől fontos információkat hallgatott el (például Moszkva békéltető üzenetét), a döntés felelősségének súlya alól akarta-e mentesíteni Horthyt, vagy egyszerűen félrevezette őt?

Bárdossy mindenesetre mértékletességre törekedett a Szovjetunióba indítandó haderő létszámát illetően, és emiatt ismét konfliktusba keveredett Werth-tel, ekkor azonban már Horthy is a politikust támogatta a katonával szemben. A kormányfők (Teleki, Bárdossy) és a vezérkari főnök közötti harc 1941 szeptemberében Werth Henrik lemondásával végződött. Bár utóda, Szombathelyi Ferenc nem folytatott a kormánnyal szembeni (sőt, amint az egy katonától elvárható, semmilyen) politikát, de ugyanezt nem tudta megkövetelni beosztottjaitól.

1941 nyarán hamar világossá vált, hogy a legjobban felszerelt magyar hadtest (az ún. gyorsadtest) fegyverzete is elavult és elégtelen a frontharcokhoz. Az ősz folyamán Horthy és Bárdossy már a magyar csapatok hazaszállítását kérte Hitlertől, és ettől kezdve a magyar politika a háború végéig arra törekedett, hogy a lehető legkevesebb erőt bocsássa a Harmadik Birodalom rendelkezésére. Csakhogy a háború menete (a keleti villámháborús terv meghiúsulása, a német csapatok megtorpanása Moszkva előtt 1941 decemberében) éppen azt eredményezte, hogy a németek egyre nagyobb arányú magyar részvételre tartottak igényt. 1942 januárjában a Magyarországra érkező német külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop már a teljes magyar haderő bevetését kérte. A tárgyalások eredménye a 200 ezer fős 2. hadsereg frontra küldésére tett ígéret lett, melynek felszereléséről részben Németországnak kellett volna gondoskodnia. Mindeközben egyre nőtt a Harmadik Birodalomnak nyújtandó gazdasági segítség mértéke is. Az ország nyersanyag- és élelmiszer-termelésének mind

jelentősebb hányada szolgálta ki a német hadigépezetet, melyért ellentételezés egyre kisebb mértékben érkezett. Másfelől az orosz–angol–amerikai Hitler-ellenes koalíció is gyors ütemben erősödött. 1941 júliusában a Szovjetunió és Anglia kölcsönös segítségnyújtási és a különbékét kizáró egyezményt kötött, augusztus 14-én pedig megszületett az ún. Atlanti Charta, amelynek elveihez szeptember 24-én a Szovjetunió és számos más állam is csatlakozott.

A „nagyok háborújában” való részvételt tehát nem sikerült elkerülni, ahogy az angolszász hatalmakkal sem maradtak fenn a kívánatosnak tartott jó kapcsolatok. 1941. december 7-én a brit kormány (szovjet kérésnek eleget téve) közölte, hogy a hadiállapotot beálltnak tekinti Anglia és Magyarország között. Ugyanezen a napon, 1941. december 7-én, a japán haderő hadüzenet nélkül támadást intézett az Amerika Egyesült Államok haditengerészetének Pearl Harbour-i (Hawaii-szigetek) támaszpontja ellen. Hitler sajátos logikájával ezt amerikai agresszióként értelmezte, így érvénybe lépett a háromhatalmi szerződésben vállalt (pontosan egyébként meg nem határozott tartalmú) segítségnyújtási kötelezettség: Németország hadat üzent az Egyesült Államoknak és hasonló lépést várt el szövetségeseitől is. Bárdossy kezdetben csak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását tervezte, de a határozott német és olasz követelésnek engedve mégis hadat üzent az USA-nak.

Bárdossy rövid miniszterelnöksége alatt több súlyos, visszafordíthatatlan következményekkel járó döntést hozott, részben önhatalmúlag. Mivel valószínűleg német győzelemben, de semmiképp sem totális német vereségben gondolkodott, elkerülhetetlennek tartotta e lépéseket. Horthy azonban – többek között Bethlen István hatására – kezdte másképp látni az esélyeket, és úgy vélte, itt az ideje újra a nyugat felé tájékozódni. Erre a feladatra azonban Bárdossy nem volt alkalmas. Lemondatásához valószínűleg hozzájárult az is, hogy az 1942 eleji kormányzóhelyettes-választás alkalmával a miniszterelnök nem követett el mindent Horthy idősebbik fiának, Istvánnak egyhangú megszavazása érdekében.

Kállay Miklós külpolitikája

Kísérlet a háborúból való kiválásra

Bárdossy utódja, Kállay Miklós külpolitikája az úgynevezett „hintapolitikaként” vált ismertté, a németek és a nyugati hatalmak közötti ingázásra utalva, de a történetírás újabban már nem használja ezt a kifejezést. Külpolitikáját három szakaszra bonthatjuk: az első a kezdeti, óvatos helyzetfelmérés időszaka, a második a titkos fegyverszüneti tárgyalások hónapjait jelöli, a harmadik szakaszt a megtorpanás és a tanácsstalannak tűnő kiválás jellemzi.

A külügyminisztérium magas rangú munkatársa (Szegedy-Maszák Aladár) szerint Kállay kinevezésekor öt pontból álló programot fogalmazott meg a kormányzónak.

1. A még meglévő függetlenséget megőrizni, illetve amennyire lehet, helyreállítani azt.
2. Ellenállni a német követeléseknek, de mindenképp elkerülni a megszállást.
3. A hadsereg épségét megőrizni.
4. Az angolszász hatalmakkal keresni az érintkezést és az antikommunizmust hangoztatni.
5. Eleinte németbarát gesztusokat tenni, a gyanú eloszlatására.

Horthy mindezt jóváhagyta és szabad kezet adott a miniszterelnöknek.

Kállay hivatalba lépésekor hangsúlyozta, hogy úgy a bel-, mint a külpolitikában elődje, a németek legnagyobb bizalmát élvező Bárdossy László irányvonalát kívánja követni. Bárdossy zömében németbarát kormányának átvétele is ennek a színjátéknak volt a díszlete. Politikájának így azonban nem volt fedezete. Nemcsak a németek bizalmatlanságával kellett szembenéznie, hanem saját kormányával (és a kormánypárttal) is. Szegedy-Maszák szerint *„Kállaynak a helyzetről nem voltak illúziói. Amikor egy barátja gratulált neki: 'Miklós, nyeregben vagy', azt válaszolta: 'Igen, de nincsen alattam ló.'"* A németek kezdetől bizalmatlanok voltak vele szemben. Hitler három hónapon keresztül váratta, mielőtt fogadta volna bemutatkozó látogatását. A találkozót több ízben elhalasztották különféle ürügyekkel, amelyek között a hadi események váratlan alakulása mellett Ribbentrop fogászati kezelése is szerepelt... A németek iránta érzett ellenszenvé odáig fajult, hogy a Wilhelmstrasse (a német külügyminisztérium) 1943 tavaszától a magyarországi német követség minden munkatársának, beleértve a követet, Dietrich von Jagowot, egyenesen megtiltotta, hogy beszéljen Kállayval, vagy akár a társasági életben érintkezzen vele.

A Kállay-kormány megalakulása idején a források tanúsága szerint Horthy és Kállay egyaránt a megegyezéssel békében bíztak. Táplálhatta e hitet, hogy 1942 közepén német-angol különbéke-tapogatózásokról lehetett (téves) híreket hallani. 1942 novemberében Afrikában partra szálltak a szövetségesek, a Földközi-tenger délnyugati partjainak ellenőrzése által egy itáliai vagy balkáni partraszállás esélyei megnöttek. Magyarország számára ez különösen fontos volt, hiszen az angol-amerikai erők balkáni partraszállásától remélték az ország megmenekülését – a németek és az oroszok karjaiból egyaránt. 1942–1943 telén azonban a háború menetében fordulat állt be. A keleti hadszíntéren télen bekövetkezett a doni katasztrófa – melyben a 2. magyar hadsereg katonáinak fele hősi halált halt, eltűnt, fogságba esett vagy megsebesült –, a sztálingrádi csata februárban a szovjetek győzelmével zárult, s tavasszal már a Csendes-óceánon is az amerikaiak kerültek fölénybe.

A háború eseményeit látva Kállaynak is le kellett vonnia a megfelelő konzekvenciákat. Az az elképzelés, hogy a németek oldalán maradván, de a nyugati szövetségesek felé – amennyire csak lehetséges – semleges politikát folytatva ki lehet várni egy megegyezéssel békét, többé nem volt tartható. 1942 őszétől megkezdődött a nyugati szövetségesek felé a kommunikációs csatornák kiépítése a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésére. Kállay aktivizálta a diplomáciát, a semleges országok magyar követségein felpezsdült az élet. A kapitulációt az ország vezetői abban az esetben tartották kivitelezhetőnek, ha az angol vagy amerikai csapatok elérik az országhatárt, aminek a balkáni partraszállás volt az előfeltétele.

A legrealisabb lehetőség a kiugrás megvalósítására talán 1943 nyarán, az olasz fordulat következtében adódott volna (1943 nyarán angolszász erők partra szálltak az Itáliai félszigeten, Mussolinit megbuktatta a Fasiszta Nagytanács, és szeptember 3-án az új kormányfő titkos fegyverszünetet kötött a szövetséges hatalmakkal, amelyet 8-án hoztak nyilvánosságra a szövetségesek). A semleges országokban tapogatózó magyar diplomaták angolszász tárgyalópartnerei közül ekkor többen azt javasolták, hogy Magyarország ragadja meg az alkalmat, és az olasz kapitulációval egy időben jelentse be fegyverszüneti kérelmét, akár a német megszállás veszélyét is kockáztatva. A bátor áldozatvállalás, még ha a magyarországi zsidók, a baloldali ellenzék és az ország anyagi javainak pusztulásával jár is, meghozza majd gyümölcsét a békeszerződés aláírásakor – sugalmazták a szövetségesek részéről megbízott tárgyalófelek, anélkül, hogy erre bármilyen garanciát adtak volna. Csakhogy Kállay politikájának alaptétele éppen a náci megszállás elkerülése volt. Az olasz kiugrást követő itáliai német invázió 1943 szeptemberében sokak szemében igazolta a magyar miniszterelnök óvatosságát. Sőt, számolni kellett azzal is, hogy a németek „túszként” használhatják a Szovjetunióban még szolgálatot teljesítő mintegy 80 ezer magyar katonát, akiket német közreműködés nélkül lehetetlen volt hazaszállítani (Kállay és Horthy hiába kérték ezt több ízben is Hitlertől).

Titkos tárgyalások

A titkos tárgyalások közül talán a legismertebb a Nobel-díjas biokémikus, Szent-Györgyi Albert britekkel történt kapcsolatfelvétele. Ő azonban nem Kállay képviselőjében, hanem ellenzéki körök megbízásából utazott Törökországba 1943 februárjában, igaz a miniszterelnököt előzetesen értesítette útjáról. A Szent-Györgyi-féle kísérlet abban különbözik a többitől, hogy ő nem egyszerűen a fegyverszüneti feltételek felől tudakozódott, hanem egy, az ő vezetésével végrehajtandó belpolitikai fordulatra tett ajánlatot brit tárgyalópartnereinek, mely egyben a

külpolitikai irányváltásra is garanciát jelentett volna. A Foreign Office (a brit külügyminisztérium) alternatív lehetőséget látott a Kállay-kormánnyal szemben, amellyel – belpolitikai nézetei és antidemokratikus magatartása miatt – nemigen volt hajlandó tárgyalni.

Az ilyen magánakciókon túl – melyek jelentősen megterhelték az amúgy sem felhőtlen magyar–német viszonyt – Kállay megbízásából szinte valamennyi semleges országban történt kísérlet a kapcsolatfelvételre. Legsikeresebbnek Veress László isztambuli tárgyalásai tekinthetők. Ez volt az egyetlen eset, amely valami eredményt is hozott: egy kétes értékű előzetes fegyverszüneti megállapodást 1943 szeptemberében, ami gyakorlatilag annyit jelentett, hogy a britek közölték, milyen feltételek mellett kötnének fegyverszünetet Magyarországgal. Veress azáltal tudta kicsikarni az egyezményt, hogy önhatalmúlag, Kállay és a kormány tudta és beleegyezése nélkül, de az ő nevükben elfogadta a feltétel nélküli megadás elvét (Roosevelt 1943 januárjában tett casablancai nyilatkozata értelmében az angolszász hatalmak bármiféle fegyverszüneti tárgyalást kizárólag a feltétel nélküli fegyverletétel elve alapján folytattak). Azaz Veress a kormány számára elfogadhatatlan feltételeket vállalt. A feltétel nélküli megadás formulájának elfogadása a szuverenitásról való teljes lemondást jelentette, holott a miniszterelnök fő célja éppen az ország függetlenségének helyreállítása volt. Éppen ezért nem került sor a későbbiekben az előzetes egyezmény formális megerősítésére, amit azonban a britek így is érvényesnek tekintettek. Sok feszültséget okozott az angol–magyar viszonyban, hogy a magyar kormány nem tudta teljesíteni az abban „vállaltakat” (például hogy megszakítja az együttműködést a náci Németországgal). Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a fegyverszüneti feltételek átadására éppen az olasz kapituláció nyilvánosságra hozásának napján (1943. szeptember 8-án) került sor, amit Itália északi felének gyors ütemű német megszállása követett, elrettentve Kállayt. Tény azonban, hogy az egyezmény létrejötte *diplomáciai* sikernek tekinthető.

A béketapogatózások jelentős részéről a hírszerzés útján a németek is értesültek. Hitler 1943 áprilisában éppen ezekre hivatkozva követelte Horthytól Kállay menesztését. A titkos különbéke-tárgyalások mellett Hitler Kállay zsidókkal kapcsolatos politikáját is nehezményezte. A magyar miniszterelnök ugyanis következetesen visszautasította a magyarországi zsidóság deportálására vonatkozó, 1942 ősze óta rendre megismételt német követeléseket.

A kísérletek kudarca

A szövetségesek dél-európai partraszállására és a magyar határon való megjelenésére (ezáltal a német és a szovjet megszállás elkerülésére) alapozott külpolitikának csak 1943 nyaráig volt reálisnak tekinthető alapja. Augusztus 17. és 24. között Québecben ugyanis Churchill

és Rooseveltt a franciaországi Normandiában történő partraszállás mellett döntött, s ezzel a balkáni támadás terve lekerült a napirendről. A szövetséges hatalmak november végén, december elején Teheránban megrendezett konferenciáján pedig politikai döntés született a második, nyugat-európai front megnyitásáról, amiről nagy valószínűség szerint Budapesten is értesültek. Annyi bizonyosan eljutott Kállayhoz, hogy a kisállamok szuverenitásának elve helyett Moszkva érdekszféra-elvének érvényesülése várható. Azonban sokáig élt még a remény, hogy az oroszok a Kárpátok vonalán túl nem terjesztik majd ki befolyási övezetüket. Pedig az ország orosz megszállása ekkor már reális veszély volt. Kállaynak tehát új taktikát kellett volna választania, ami úgy tűnik, kivitelezhetetlen feladat volt számára. Az egyetlen logikusnak tűnő lépés, a Szovjetunió felé való nyitás több akadályba ütközött. Kállay nemigen mert kockáztatni újabb fegyverszüneti tárgyalásokat, nehogy ezzel kiprovokálja a német támadást, ami különösen riasztó lehetőségként esetleg szlovák vagy román alakulatok bevonásával történt volna meg. De a Szovjetunió, illetve a kommunizmus még a német megszállásnál is ijesztőbb perspektívát jelentett a kormány (és Horthy) számára. A Tanácsköztársaság bukása óta a magyar közélet folyton-folyvást tematizált ügye a bolsevizmus elleni „védekezés” volt. Ilyen előzmények után a szovjetekhez való közeledés, illetve az átállás nehezen volt magyarázható és elfogadható a hadsereg és a közvélemény számára.

1943–1944 telétől Kállay külpolitikája úgy tűnik megtorpant, igyekezett kivárni, míg kedvezőbbre fordulnak az erőviszonyok. A német megszállásra – úgy látszik – egyáltalán nem volt felkészülve sem a kormány, sem a kormányzó, sem a hadsereg. Miközben Kállay irreális terveket szövögetett arról, hogyan fogja a magyar honvédség a Kárpátok vonalán feltartóztatni a Vörös Hadsereget, nem gondolt arra, hogy az országot felkészítse egy német invázióra, vagy akár csak cselekvési tervet készítsen erre az esetre. Pedig a Margarethe I., Magyarország megszállásának terve már 1943 szeptemberében elkészült, s bizonyos, hogy a katonai hírszerzésnek erről voltak értesülései. Az is biztos, hogy Kállay régóta számolt ezzel a lehetőséggel. 1943 áprilisában, római látogatása során részletesen kifejtette Mussolininek, hogy tart egy német támadástól. Ha Kállay már ekkor ilyen következtetésekre jutott (emlékiratai szerint legalábbis), vajon miért nem készült fel erre az eshetőségre a gyakorlatban is? Ha a katonai ellenállás képtelenségnek tűnt is, miért nem vették legalább számba a politikai cselekvés lehetőségeit? Vagy lehet, hogy igaza volt Szegedy-Maszák Aladárnak, amikor a következő sorokat írta: *„Katasztrófára természetesen nem lehet felkészülni, és ezért a katasztrófát ki kell kapcsolnunk a lehetőségek köréből, egy nemzet nem csinálhat végrendeletet és nem készülhet a saját halálára.”?*

Az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás után a hivatalos magyar külpolitika szoros német ellenőrzés alá került. Az újonnan kinevezett kormány, élén a volt

berlini követtel, Sztójay Dömével, az ún. birodalmi főmegbízott, Edmund Veesenmayer utasításai szerint járt el. A kormányzó és a németek által még el nem hurcolt náciellenes politikusok és diplomaták csak titkos, földalatti szervezkedésekben dönthettek önállóan. Utolsó, rosszul előkészített kísérletük az irányváltásra 1944. október 15-én kudarcot vallott.

Összegzés

A magyar külpolitikát a második világháború idején alapvetően a kormányzó és az általa kiválasztott miniszterelnökök irányították. Teleki és Kállay gyakran „partizán” módszerekkel, saját kormányuk, parlamentjük és a vezérkar háta mögött voltak kénytelenek politizálni. Különböző okokból, de mindketten a nyugati hatalmakban bíztak. Bárdossy viszont nem hitt abban, hogy a németek hosszabb távra kikapcsolhatók a közép-európai hatalmi térből, még vesztes háború esetén sem. A náci rezsimmel azonban ő sem szimpatizált, és mindhárman egyetértettek abban, hogy Magyarországnak el kell kerülnie a szélsőjobbaldali rendszerváltást, illetve a német megszállást. Ennek biztosítékát mindhárman saját személyükben és a kormányzóban látták. Mindhárman úgy vélték, utánuk csak rosszabb jöhet, ezért vállalniuk kell a gyakran reménytelennek vagy kockázatosnak tűnő lépéseket, és viselniük kell a felelősséget is. A külpolitika valóban egyre jobban beszűkülő mozgásterében a magyar miniszterelnökök a náci Németország és a nyugati szövetséges hatalmak, Anglia és az Egyesült Államok között igyekeztek – gúzsba kötve – lavírozni annak érdekében, hogy elkerüljék mind a német, mind a szovjet megszállást. Egyik sem sikerült.

Ajánlott irodalom

Pritz Pál: Magyar külpolitika – a csatlósság és a revízió között. In: Pritz Pál: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 123–130.

Fülöp Mihály – Sipos Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula, Budapest, 1998

Ungváry Krisztián: Magyarország a második világháborúban. Kossuth, Budapest, 2010

Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből. Szerk. Romsics Ignác. Osiris, Budapest, 2002. 162–206.